

LBRIS

We know
books

Antoaneta Olteanu

MITOLOGIE ROMÂNĂ

Volumul III

Ediția a III-a, revăzută

Ilustrații de József Vass

CETATEA DE SCAUN
EDITURA

Lista ilustrațiilor / p. 10

Universul magiei	11
Magia – un scurt istoric.....	11
Magia în societățile tradiționale.....	21
Acte magice.....	27
Vrăji, farmece, desfaceri, descântece.....	27
Vrăjile.....	29
Desfacerile.....	31
Descântecele.....	32
Faceri și desfaceri.....	34
A aduce, a veni: adusătura.....	34
A arunca, a trimite: aruncăturile.....	35
A face: fapitul, făcătura.....	37
De la magie la magician. Oameni cu puteri	40
Consacrarea.....	42
Gemenii.....	45
Moașa.....	51
Moașa-descântătoare.....	52
După naștere: executantul practicilor apotropaice.....	53
Moașa-ursitoare.....	54
Moașa-nașă.....	56
Oamenii-lupi	60
Credințe despre lupi.....	60
Păstorul lupilor.....	64
Sf. Petru.....	67
Sf. Andrei.....	71
Filipii.....	73
Vâlva-Lupilor.....	75
Vârcolacii.....	76
Pricolici, tricolici.....	84
Vârcolacii selenari.....	88
Baba.....	91
Descântătoarea.....	92
Fermecătoare.....	95
Vracii.....	96
Vrăjitorii (strigoi vii, moroi).....	97
Cine poate fi magician?.....	99
Marcajul la naștere.....	100

LBIIS We know books	
Căita.....	101
Coadă.....	105
Alte condiționări ale nașterii.....	106
Pluralitatea și mobilitatea sufletului.....	107
Metamorfozele.....	110
Stare de transă sau posedare demonică.....	111
Practicarea magiei ca meserie.....	113
Pactul cu diavolul.....	114
Moștenirea harului.....	121
Magicieni amatori.....	122
Faptele magicienilor.....	123
Sabatul - Lupta pentru fertilitate sau dintre strigoii buni și cei răi.....	123
Obiecte, animale și plante magice.....	131
Auxiliarele familiare.....	131
Spiridușii.....	131
Broasca.....	135
Cocoșul.....	141
Pisica.....	142
Căinele.....	147
Rândunica.....	148
Obiecte și elemente magice.....	149
Acul.....	153
Apa.....	157
Argintul.....	162
Argintul-viu.....	163
Cărbunii.....	165
Cuțitul.....	170
Frigarea.....	175
Fusul.....	182
Mătura.....	183
Oala de lut (ulcica).....	186
Oglinda.....	195
Oase magice.....	204
Pâinea.....	215
Sarea.....	231
Sita.....	235
Plante magice.....	237
Alunul.....	240
Bozul.....	244
Busuiocul.....	245
Cânepa.....	247

Feriga.....	250
Iarba-fiarelor.....	252
Macul.....	253
Mătrăguna.....	256
Socul.....	271
Usturoiul.....	274
Practici magice.....	277
Practici apotropaice săvârșite în casă.....	280
Răul din interior.....	280
Răul venit din afară.....	284
Magia întoarcerilor.....	290
Trecerea, traversarea.....	292
Datul peste cap, inversiunea.....	295
Trasarea unui cerc magic.....	296
Înnodarea. Nodurile magice.....	299
Firele vieții.....	303
Farmece.....	306
Luarea rodului câmpului.....	306
Luarea laptelui.....	318
Practici magice de aducere a ursitului.....	332
Ursita.....	333
Steaua-destin.....	335
Calul de lemn.....	340
Farmece de ură, de urât.....	344
Gâtlanul de lup.....	347
Farmece pe ursită.....	349
Statuete, păpuși.....	350
Sacrificii infernale.....	351
Simulacrele.....	353
Vrăjile de dragoste.....	356
Păpușile de ceară.....	358
Pene, cuie.....	364
Bibliografie.....	370
Bibliografie generală.....	382
Indice de materii.....	402
Indice de nume.....	408

- Fig. 1. Gemenii p. 47
- Fig. 2. Păștorii lupilor p. 65
- Fig. 3. Vârcolac p. 81
- Fig. 4. Vârcolac selenar p. 89
- Fig. 5. Pactul cu diavolul p. 119
- Fig. 6. Sabatul vrăjitoarelor p. 127
- Fig. 7. Spiridușul p. 133
- Fig. 8. Pisica p. 145
- Fig. 9. Prepararea unei poțiuni magice p. 209

UNIVERSUL MAGIEI

Magia – un scurt istoric

Magia (akkad. *imga* „preot” > asir. *maga* „sacerdot” > grec. *mageiva* „vrăjitorie, farmece” > lat. *magus* „preot persan”; chaldeean *Maghdim* „înalță înțelepciune, filozofie sacră”) este un sistem de ceremonii și acțiuni determinate de credința în puterea magului de a acționa asupra realității obiective cu ajutorul forțelor supranaturale și prin mijloace oculte sau paranormale. Magia presupune existența unor forțe în natură (în general, reprezentări animiste), pe care învoacția magică le poate obliga să acționeze în favoarea omului sau împotriva lui². Actul magic intervenea de obicei cu ocazia oricărei activități sau acțiuni importante, al cărui rezultat nu stătea cu certitudine în puterea omului³. Așa cum etimologia cuvântului o arată, magia a avut, în Antichitate, un cu totul alt statut. Magia semnifică, din punct de vedere etimologic, „știință și religie a magilor” (magii fiind membrii unui trib ce făcea parte din confederația mezilor, trib din care erau recrutați preoții sectei lui Zoroastru⁴). Magia era o instituție oficială, de stat, magii fiind socotiți solii zeilor (la chaldeeni, egipteni, iranieni, în America precolumbiană etc.). Ei puteau să lupte împotriva răului, să atenueze mânia zeilor și atacurile demonilor, practicile vrăjitorilor. Pe lângă aceasta, ei mai practicau medicina magică, arogându-și, de asemenea, puterea de a opri din mersul lor soarele și luna, de a abate trăsnetul asupra dușmanilor lor, de a provoca sau preîntâmpina catastrofe. În India forțele magice erau atribuite mai ales înțelepților mitici (*rishi*) care dispuneau de o forță nelimitată a blestemelor, având efect chiar și asupra zeilor⁵.

¹ Victor Kernbach, *Mit. Mitogeneză. Mitoșferă*, Ed. Casa Școalelor, 1995, p.332.

² *Ibidem*.

³ Bronisław Malinowski, *Magie, știință, religie*, Ed. Moldova, Iași, 1993, p.40.

⁴ Eliane Massoneau, *La magie dans l'Antiquité romaine. La magie dans la littérature et les mœurs romaines. La répression de la magie*, Librairie du Recueil Sirey, Paris, 1934, p.5.

⁵ Kernbach, *op.cit.*, p.333.

Pe lângă aspectul pasiv pe care-l relevă inițial magia – omul este un simplu martor al intruziunilor diverselor forțe în universul lui –, activismul ei capătă relativ repede aspecte contradictorii: magicianul, cel care știe, cel care poate influența sau chiar stăpâni aceste forțe înfricoșătoare, poate folosi știința lui într-un sens pozitiv sau negativ: (îi poate apăra pe semeni sau, dimpotrivă, le poate face rău). În Antichitate magia era văzută ca o știință activă, o extindere a activității și a inițiativei umane în detrimentul libertății divine⁶. Departe de a fi contemplativă și supusă, ea este în cea mai mare parte activă și violentă. Îndreptată către viitor, ea încearcă să ajungă la un obiectiv cât mai pozitiv, să-i constrângă pe zei, să forțeze legile naturii, atât pentru a evita nenorocirile (magie albă), cât și pentru a le produce (magie neagră). Astfel, *bona carmina* erau destinate prevenirii sau îndepărtării dezechilibrelor (în cazul medicinei magice, al magiei meteorologice), în timp ce *mala carmina* erau maleficiile (cele care produceau deochiul, bolile etc.). Zeii cărora li se adresează sunt zei infernali, suflete ale morților, adică influențe inferioare și impure, respinse de religie.

Prezența elementului demonic, cel care face legătura între lumea umanului și cea a supranaturalului, se conturează, încă din primele încercări de definire a magiei, drept un element de referință care va strânge în jurul lui, mai târziu, toate reprezentările legate de vrăjitorie (magia neagră). Într-o lucrare celebră din secolul al VII-lea, *Etimologiile*, Isidor din Sevilla definea astfel magia: magia este un artificiu oferit oamenilor, în numeroase locuri și epoci, de către „îngerii cei răi” sau demoni. El spune că *magi* (magicienii) sunt în general recunoscuți ca *malefici* (răufăcători), pentru că ei comit crime oribile, perturbă spiritele,ucid oamenii prin intermediul farmecelor și-i înșală prin iluzii⁷. Enumerarea procedeeleor magice practicate în această perioadă marchează, după cum se vede, încă o puternică înrâurire a credințelor antice, deși din ce în ce mai pregnant se conturează reprezentările creștine ale problemei. Isidor din Sevilla menționează următoarele tipuri de magie: *geomanția* (o formă de divinație care utilizează pământul); *hidromanția* (care avea ca element de bază apa); *aeromanția* (aerul); *piromanția* (focul); *incantația* (formulele verbale); *haruspiciul* (implică respectarea orelor); *augurii*,

⁶ A. Bouché-Leclerque, *Histoire de la Divination dans l'Antiquité*, Paris, 1879-1882, I, p.18.

⁷ Richard Kieckhefer, *Magia și vrăjitoria în Europa Medievală*, în vol. *Magia și vrăjitoria în Europa din Evul Mediu și pînă astăzi*, sub conducerea lui R. Muchembled, Ed. Humanitas, București, 1997, p.16.

auspiciile (zborul, cântecul păsărilor etc.); *necromanția* (reînvie și chestionează morții); *astrologia* (studiază poziția astrelor) ș.a.m.d.

În secolul al XII-lea, teologul Hugues de Saint-Victor distingea, de asemenea, tipuri de magie care conservau liniile directoare trasate în Antichitate: *mantica*, în care intrau necromanția, divinația prin cele patru elemente (pământul, aerul, focul și apa); *mathematica*: haruspiciile, augurii, horoscopul; *sortilegium*: cercetarea sortilor; *maleficum*: vrăjitoria; *prestigium*: iluzia. Erau considerați *malefici* (vrăjitori) „cei care, prin descântece, legături demonice sau alte forme de leacuri nelegiuite comit acte oribile cu ajutorul și prin încurajarea demonului”⁸. Trebuie să spunem că atitudinea autorității religioase față de vrăjitori și vrăjitorie (magie neagră) s-a modificat o dată cu sfârșitul secolului al XII-lea, sub efectul a două cauze, legate între ele: pe de o parte, afirmarea ereziei valdenzilor și albigenzilor; pe de altă parte, o voință crescândă de evanghelizare. Concret, la cererea lui Konrad von Marburg, primul inchizitor oficial al Germaniei, papa Grigore al IX-lea a publicat succesiv două bulle (din 1232 și 1233) care enumerau toate crimele făptuite de secta împotriva căreia lupta Konrad. Era vorba, credeau inchizitorul și pontiful, de o societate secretă în care novicii sărutau fundul unui broscoi râios și al unei pisici negre și se prosternau în fața unui bărbat palid, slab și rece ca gheața. La aceste întruniri diabolice, participanții îl adorau pe Lucifer, se dădeau la cele mai nerușinate dezmățuri sexuale, iar de Paște primeau ostia pentru ca apoi s-o scuipe pe gunoaie⁹. Iată conturată tipologia a ceea ce va numi curând „sabatul” și, opusă creștinismului, o antireligie amenințătoare. Incluziunea practicilor de magie albă, de fapt, de magie în general, în cele de magie neagră, cumulate cu profanarea Bisericii, au început să fie un loc comun în descrierea practicantilor lor, a vrăjitorilor.

Formicarius (Furnicarul, 1435-1437), prima lucrare demonologică în care se insistă asupra rolului femeii în vrăjitorie, avându-l drept autor pe Johann Nider, descrie activitatea magicienilor: vrăjitorii și vrăjitoarele fac farmece, stârnesc furtuni, distrug ogoarele, se închină lui Lucifer și se duc la sabat pe calea aerului. Femeile magiciene se specializează în prepararea filtrelor de dragoste, răpiri de copii și antropofagie. Și ca o caracteristică generală, toți și toate fac parte dintr-o sectă demoniacă în sânul căreia Dumnezeu este renegat¹⁰. Jean Vincent (cca. 1475), în tratatul *Contre les*

⁸ *Idem*.

⁹ Jean Delumeau, *Frica în Occident (secolele XIV-XVIII)*. O cetate asediată, Ed. Meridiane, București, 1986, II, pp.264-265.

¹⁰ *Ibidem*, p.269.

arts magiques et ceux qui disent que ces artifices n'ont aucune efficacité, afirma, la rândul lui, că magia depinde de ajutorul diabolic: „Există, fără îndoială, puteri miraculoase în ierburi, pietre și ape, pe care demonii le pot folosi pentru a produce efecte necunoscute semenilor, realizând pulberi sau poțiuni pe care le oferă vrăjitorilor în urma unui pact semnat cu ei. Dar, pentru că aceștia se laudă că pot întrerupe, prelungi sau accelera după placul lor efectele unor asemenea poțiuni sau pulberi, evident că pactul cu demonul este mai eficient în aceste lucruri decât orice putere activă a unui obiect folosit în mod natural¹¹”.

Înscriindu-se în direcția cultă de studiere a magiei, care era preocupată îndeosebi de divinația experimentală, Marsilio Ficino era exponentul căutătorilor unor puteri magice care emană de la stele sau de la planete, depozitate în plante, gemeni etc., și aflate la dispoziția omului. După opinia lui, aceste puteri magice ascunse în sânul naturii sunt daruri ale lui Dumnezeu și un ecleziasat ca el poate să se ocupe de cercetări magice¹². În tratatul de magie *Trei cărți despre viață* (1489) povestea cum se folosesc obiectele naturale în care sunt stocate puterile cerești. Obiectele „solare” îndeosebi (materiale de culoare galbenă ca ambra, mierea, șofranul) aveau numeroase proprietăți curative, care puteau fi folosite cu succes de oricine în tămăduirile bolilor. Practicile magice pe care le credea posibil de îndeplinit (mai degrabă, permise, deoarece Marsilio Ficino subliniază de nenumărate ori originea divină a elementelor utilizate) nu intrau, în viziunea lui, în contradicție cu preceptele religioase. Contribuția pe care a avut-o la delimitarea domeniului magiei a marcat un punct pozitiv în atmosfera de haos guvernată de religiozitatea dusă până la extrem (jalonată de procesele Inchiziției).

Ca o continuare a direcției imprimată de Marsilio Ficino se conturează, în secolul al XVI-lea, distincția operată de Giordano Bruno. El a identificat trei tipuri de magie: magia divină, care cuprinde miraculosul și minunea creștină; magia fizică, numită de alți autori magie naturală, care utilizează proprietățile active și pasive ale lucrurilor pentru a provoca efecte aparent stupefiant și insolite prin necunoașterea procesului declanșat; magia matematică, care utilizează figurile și caracterele (asemenea geometriei), numerele și calculele (asemenea aritmeticii), timpul și mișcările (asemenea astronomiei), vraja prin privire (cum ar fi optica¹³).

¹¹ *Apud Kieckhefer, op.cit.*, pp.18-19.

¹² *Kieckhefer, op.cit.*, p.18.

¹³ Francisco Bethencourt, *Un univers saturat de magie. Europa meridională*, în vol. Muchembled (red.), *Magia și vrăjitoria...*, p.173.

În această perioadă, magia este definită, ca în prima ediție a lucrării *Vocabulario degli Accademici della Crusca*, publicată în 1612, drept o artă a vrăjilor care-și propune cunoașterea lucrărilor oculte sau provocarea minunilor (exemplul ales este cel al transportului rapid dintr-un loc în altul), o artă predată sau revelată de demon, în forme, procedee și rituri variate¹⁴. Demonologii secolului al XV-lea și mai ales cei din secolul al XVI-lea, cu deosebire Jean Bodin, au inventat propriu-zis figura vrăjitorului demonic, colorând-o într-o manieră satanică pe cea a vraciului, magicianul local, în același timp temut și apreciat în toate satele din Europa Evului Mediu. În această epocă, în procesele intentate lor, vrăjitorii erau acuzați în mod obișnuit pentru următoarele fapte: 1. Pactul cu demonul și renunțarea la Dumnezeu, la credință și la botez; 2. Marcarea trupului cu semnul diavolului, locul semnelui devenind insensibil la durere; 3. Declanșarea furtunilor în aer și în alte elemente, ceea ce ar fi provocat sterilități și maladii extraordinare și nenaturale; 4. Participarea la sabat și comiterea a nenumărate impietăți; legăturile criminale cu diavolul¹⁵.

*

* *

Una dintre discuțiile cele mai importante în legătură cu magia este relația acesteia cu religia, așa cum am văzut, conform lui M. Mauss diferența dintre ele ar consta tocmai în faptul că magia nu poate realiza o comuniune a credincioșilor, care să fie reuniți într-o Biserică. O certitudine avem, și anume că magia s-a născut înaintea religiei: „Simbolismul magiei, reprezentat de figurile găsite în peșteri (...), reflectă existența unei asemenea concepții la omul preistoric. Acțiunea și gândirea acestui om par a fi fost stăpânite de magie. Teama și speranța îl vor fi determinat să recurgă la remedii magice. În fața necunoscutului, a atâtor forțe oculte, dar simțite, magia îi oferă un mijloc de scăpare și de consolare. Credința în magie îl făcea să se simtă împăcat cu o lume pe care era atît de puțin pregătit să o înțeleagă și să o stăpânească”¹⁶. R.H.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Robert Muchembled, *Pămînturi pline de contraste. Franța, Țările de Jos, Provinciile Unite*, în Muchembled (red.), *Magia și vrăjitoria...*, p.127.

¹⁶ Nicolae Petrescu, *Primitivii. Organizare, instituții, credințe, mentalitate*, Ed. Saeculum I.O., București, 2003, p.296.

Codrington, într-o primă cercetare a reprezentărilor magice, *The Melanesians* (1891), surprinde elementul central al gândirii primitivului, *mana*, esența sacralității oricărui element din natură. Codrington considera că, pentru melanezieni, *mana* este o „forță imaterială, într-un anume sens, supranaturală, dar care se manifestă prin forță fizică, sau prin orice fel de putere și superioritate pe care o posedă omul. *Mana* este elementul activ în tot ceea ce fac oamenii și în tot ceea ce cred că pot să facă în cadrele magiei. Datorită acestei puteri oamenii pot controla și dirija forțele naturii, pot face ploaie sau timp frumos, calm sau furtună, pot să aducă sau să alunge bolile, pot prezice viitorul, pot aduce fericirea sau nenorocirea.... Ea nu aparține unei clase speciale de magicieni, ci fiecare om de un anumit rang intră în contact cu *mana* și stăpânește câteva practici oculte...”¹⁷

Distanțându-se de concepțiile animatiste care se bazau pe mișcarea simplistă, mecanică, a elementelor naturii, Bronislaw Malinowski stabilește caracteristicile fundamentale ale magiei: „Magia nu este derivată dintr-o observare a naturii sau din cunoașterea legilor ei, ea este o posesie primordială a omului, la care poate accede doar prin tradiție și care afirmă puterea autonomă a omului de a crea finalitățile dorite”¹⁸. Un alt cercetător, J.A. King, abordează problemele magiei la primitivi (*The Supernatural. Its Origin, Nature and Evolution*, 1892). Și King este convins că magia trebuie să fie înțeleasă ca rezultat al acțiunilor anumitor forțe care n-au nici o legătură cu animismul. Actele magice, considera el, se performau atunci când mersul natural al lucrurilor se întrerupea brutal, datorită unor întâmplări pe care primitivul le interpreta ca fiind cauzate de efectul unor forțe malefice sau benefice, care aduceau fericire sau nenoroc. Ca urmare, se considera imperios necesar ca bunăvoința acestor forțe să fie captată, din cauza groazei uriașe pe care oamenii o aveau față de ele. În viziunea lui King, magia apare ca urmare a legăturii intuite între fenomenele supranaturale și cele deja cunoscute. Atunci, primitivul, presupune King, datorită puternicei emoții, face asociații între acest fenomen și altele, stabilind relații cauzale – de cauză sau efect sau care erau și cauză și efect în același timp.

Tocmai pe această asociație de idei își întemeiază J.G. Frazer teoria sa privitoare la originea magiei (începând cu a doua ediție a *Crengii de aur*, 1900). Privind magia ca pe o paraștiință și o pseudoartă, Frazer consideră

¹⁷ R.H. Codrington, *The Melanesians*, Oxford, 1891, p.118, 191.

¹⁸ Malinowski, *op.cit.*, pp.119-120.

că aceasta este caracterizată de două principii: a) similarul produce similar sau efectul se aseamănă cu cauza sa (legea similitudinii); b) lucrurile care au fost odată în contact unele cu altele continuă să acționeze unele asupra celorlalte, la distanță, și după ce contactul fizic a încetat (legea contactului). În acest mod se ajungea la o magie homeopatică (bazată pe similitudine, când magicianul credea că putea provoca orice efect prin imitarea lui) și la o magie contagioasă (bazată pe contact, când magicianul credea că, acționând asupra unui obiect, acționează și asupra persoanei căreia i-a aparținut obiectul). Dar ambele tipuri de magie pot fi reunite sub denumirea de magie simpatetică: cele două variante se bazează, într-adevăr, pe presupuziția că obiectele acționează unul asupra altuia datorită unei simpatii tainice, care se transmite de la un obiect la altul. Astfel, simpatia reprezintă condiția necesară și suficientă pentru magie; toate riturile magice sunt simpatice și toate riturile simpatice sunt magice:

Dacă analizăm principiile gândirii aflate la baza magiei, vom constata probabil că acestea se reduc la două: în primul rând, că similarul produce similarul, ori că efectul se aseamănă cu cauza sa; și, în al doilea rând, că lucrurile care au fost odată în contact unele cu altele continuă să acționeze unele asupra celorlalte la distanță și după ce contactul fizic a încetat. Primul principiu poate fi denumit legea similitudinii, al doilea, legea contactului sau a contagiunii. Din primul dintre aceste principii, și anume din legea similitudinii, magicianul deduce că poate provoca orice efect dorit pur și simplu imitându-l; din al doilea el deduce că orice ar face cu un obiect material, acțiunea sa va avea, de asemenea, efect și asupra persoanei care a fost odată în contact cu obiectul, fie că acesta făcea parte sau nu din corpul ei. Vrăjile bazate pe legea similitudinii pot fi denumite magie homeopatică sau imitativă. Vrăjile bazate pe legea contactului sau a contagiunii pot fi denumite magie contagioasă¹⁹.

De asemenea, sistemul magiei simpatetice nu este alcătuit numai din precepte pozitive; el cuprinde un număr foarte mare de precepte negative, adică de interdicții (tabuuri). Cea mai răspândită aplicare a întâiului principiu – similarul produce similar – se poate observa în variate superstiții: se spune că se poate vindeca sau preveni o boală prin transmiterea ei pământului, unui copac, unei pietre; lucrurile asemănătoare sînt atrase unul către altul prin intermediul spiritelor lor etc. Recolta va fi bună, pescuitul, vânătoarea vor avea rezultatele scontate, dacă în prealabil se săvârșeau

¹⁹ J.G. Frazer, *Creanga de aur*, I-V, Ed. Minerva, București, 1980, I, p.30.